

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

BÖLÜN MÜŞ TOPLUMLARDA ANAYASA YAPIMI: GÜNEY AFRIKA DENEYİMİ

Prof. Dr. Sevtap YOKUŞ¹¹Altınbaş Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, İstanbul

sevtap.yokus@altinbas.edu.tr, sevtapyokus@hotmail.com ORCID ID:0299-7429-0001-0000

GELİŞ TARİHİ/RECEIVED DATE: 01.04.2022 KABUL TARİHİ/ACCEPTED DATE: 26.05.2022

Yokuş, S. (2022). Bölünmüş Toplumlar da Anayasa Yapımı: Güney Afrika Deneyimi.

Aurum Sosyal Bilimler Dergisi, 7(1), 13-27.

Öz

Bölünmüş toplumlar da anayasa yapım süreçleri, demokratik anayasa bakımından çok daha büyük önem taşır. Anayasal düzenlemeler ve tercihler kadar anayasa yapım yöntemleri de demokratik anayasa açısından belirleyicidirler. Demokratik anayasa yapımı süreçleri, toplumun bütün kesimlerinin katılımına açık olarak yürütülür. Katılımcı anayasa yapım örneklerinden en orijinal ve en çarpıcı olanı, Güney Afrika Anayasası inşa sürecidir. Bu süreç, ayrımcı Apartheid rejiminden demokrasiye geçişi sağladı. Kurucu Meclis, Anayasa inşa sürecini güvenilir kılmak amacıyla, şeffaflık ve katılımcılık ilkelerini sürece hâkim kılmaya çalıştı. Güney Afrika anayasa yapım süreci, başarılı bir demokratikleşme örneğidir. Güney Afrika deneyimi, çatışma çözümünde anayasa yapım yönteminin ne denli belirleyici olduğunu göstermesi bakımından da önemlidir.

Anahtar kelimeler: Bölünmüş toplumlar, Anayasa yapım süreci, Demokratikleşme, Katılımcılık, Çatışma çözümü.

CONSTITUTION-MAKING PROCESSES IN DIVIDED SOCIETIES: THE SOUTH AFRICAN EXPERIENCE

Abstract

In divided societies, constitution-making processes are important in the context of drafting a democratic constitution. Constitution-making methods are as vital as constitutional regulations and preferences in terms of a democratic constitution. Processes of democratic constitution-making must be open to participants from all segments of the society. The most original and striking example of participatory constitution-making is the South African constitution-making process. This process provided a transition from the

Apartheid regime to democracy. To make the constitution-making process reliable, the Constitutional Assembly endeavored to make the principles of transparency and participation prevail during the process. The South African constitution-making process is an example of a successful democratization. The South African experience is also of importance in demonstrating how decisive the constitution-making method is in conflict resolution.

Keywords: Divided societies, Constitution-making process, Democratization, Participation, Conflict resolution.

1. GİRİŞ

Demokratik anayasacılık, tarihsel düzlemde, bireylerin hak ve özgürlüklerini koruma temelli toplumsal düzen hedefiyle ortaya çıkmıştır. Anayasacılık hareketlerinin düşünsel temelleri erken dönemlere uzanmaktadır. Doğal haklar teorisi, insan haklarının bugünkü anlamına başlangıç oluşturduğu gibi, toplumsal sözleşme kuramıyla demokratik anayasacılığın da temellerini atmıştır.

İktidarların meşruiyet arayışı, demokratik seçimlerin ötesinde halkın onayından geçmiş anayasalar yoluyla karşılık bulmuştur. Çeşitli biçimlerde ortaya çıkan fiili iktidarlar, demokratik meşruiyet kazanmak amacıyla anayasa hazırlamak ve halk oyuna sunmak yoluna giderler.

Demokratik bir süreç izlenerek hazırlanmış, özgürlüklere dayalı demokratik içerikte bir anayasa, toplumları toplumsal ve siyasal kırılmalardan alıkoyabilir. Aynı şekilde, çatışan kutuplaşmış toplumlar da özgürlüklere dayalı demokratik bir anayasa ve bu tür bir anayasa hazırlığına doğru oluşturulan demokratik koşullarla, içinde buldukları çatışma ve kutuplaşma atmosferini aşabilirler. Güney Afrika, bu yöntemi başarıyla uygulayan örnek ülke olmuştur.

2. BÖLÜNmüş TOPLUMLARDA ANAYASA YAPIM USULÜ

“Bölünmüş toplum”; etnik, kültürel, dinsel ve diğer ayrıştırıcı özellikler nedeniyle çeşitli düzeylerde çatışma yaşayan toplumu ifade etmek için kullanılmaktadır. “Bölünmüş toplum” ifadesi yerine “kutuplaşmış toplum” ifadesi de kullanılmaktadır.

Derinden bölünmüş toplumlarda, din, dil, etnisite gibi farklılıklar ekseninde yaşanan bölünmeler nedeniyle ortaya çıkan çatışmalar radikalliği üretir. Muhalefetin bir gün iktidar olabileceğine ilişkin demokratik siyasetin ön kabulü, bu tür toplumlarda geçerli değildir. Bölünmüş toplumlarda çatışan taraflar; siyasi partiler, dini kurumlar, sivil toplum kuruluşları gibi çeşitli çatışan organizasyonlara sahip olurlar ve bu tür organizasyonlar da siyasi çatışma içerisine girerler. Çatışma, bölünmüş toplumun en önemli göstergesini oluşturur. Bununla birlikte, bölünmüş toplumlarda çatışma, şiddet içermeyebileceği gibi şiddet boyutunda da ortaya çıkabilir. Bölünmüş toplum tanımı kapsamında çatışma şiddet içermek zorunda değildir (Orhan, 2020). Şiddet içersin ya da içermesin, bölünmüş toplumla bütünleşen çatışmaların aşılmasında anayasal uzlaşma başlıca yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.

Kural olarak, kültürel hak ve özgürlükleri de kapsayacak şekilde, hak ve özgürlükleri güvenceleyen anayasalar, anayasanın uygulandığı toplum üzerinde çatışmaları önleyici bir etki yaratır. Bu bağlamda, bölünmüş toplumlara uygulanan anayasaların içerdiği kimlik tanımlamaları da oldukça önemlidir.

Toplumun gerçekte sahip olduğu çoğulcu yapısının siyasal olarak belirlenememesi, hukuksal dayanaklarının oluşturulamaması ya da çoğulcu yapının siyasal-hukuksal düzleme yansıtılmasına ilişkin engellerin ortadan kaldırılamamış olması, toplumsal ve siyasal çatışmaların doğmasına neden olur. Bu nedenle, belirtilen türdeki çatışmaların çözümü yönünde anayasal yöntemlerin geliştirilmesi ve anayasa içeriğinde çoğulcu yapının korunmasının temellerinin atılması zorunlu hale gelir (Yokuş, 2013).

Anayasa, kültürel veya etnik olarak homojen bir halkın belirli kimliğini temsil etmez. Aksine, siyasi meseleleri çözmekle ilgili prosedürler üzerine bir minimum konsensus temeli üzerinden bir toplumun bütünlüğünü sağlar. Yani, anayasa demokratik bir düzen içinde çatışma çözümünün prosedür ve kurumlarını kurar. Bu yönlü çözüm önerileri, Jürgen Habermas tarafından anayasal öğreti kapsamında "anayasal yurtseverlik" (constitutional patriotism) kavrayışıyla, ayrıntılı bir şekilde önerilmiştir. Anayasal yurtseverlik kavramı, siyasi birliğin ortak göstergesi olarak "ethnos"un yerine siyasi kültürün geçmesini önerir. Yalnızca bu tarz paylaşılmış bir siyasi kimlik "çok kültürlü toplum içinde farklı yaşam şekillerinin beraber yaşamasının hem çeşitliliğinin hem de tamlığının/sağlamlığının farkındalığını artırabilir." Bu tarz bir siyasi kimliğin odak noktası devletin işlerliğini sağlayan ortak demokratik prosedürlerdir. Anayasal yurtseverlik, spesifik bir kültürel topluluk yerine, anayasanın demokratik ilkelerine sadakati gerektirir (Lerner, 2011). Demokratik anayasacılık aynı zamanda, toplumsal bölünmüşlükten kaynaklı çatışmaların giderilmesinde de bir yöntem olarak kullanılır.

Bölünmüş toplumlarda olağan siyasal süreçler gibi anayasa yapım süreci de türdeş toplumlara göre çok daha büyük güçlükler içermektedir. Anayasa metninde ifadesini bulan kazançlar ve kayıplar daha uzun vadeli olduğu ve anayasalar normal kanunlara göre daha zor değişme koşullarına bağlı olduğu için anayasa yapım sürecinde bölünmüş toplumun kesimleri arasında çatışmaların şiddetlenme tehlikesi doğar. Siyasal sistem üzerinde ağır baskı yaratan bu tür bir süreç, siyasal çatışmaları, temel sorunlara ilişkin uyuşmazlıkları yoğunlaştırabilir. Bu tür durumlarda anayasa tartışmaları, uzlaşma aracı olmak yerine gerilimin yükselmesine neden olabilir (Özbudun, 2019).

Kutuplaşmış toplumlarda anayasa hazırlama süreci, çatışmayı derinleştirme riskini taşıdığı gibi, çatışmayı yumuşatma olanaklarını da yaratabilir. Çatışmalı ya da bölünmüş bir toplumda, anayasa hazırlama sürecinin çatışmayı yumuşatma ve uzlaşma zeminini oluşturma olanağı, tercih edilen anayasa yapımı yönteminin türüne ve niteliğine bağlı olarak değişir. Demokratik anayasa yapımı için süreç, toplumsal uzlaşmayı en yüksek seviyede sağlayabilmek amacıyla toplumun bütün kesimlerinin katılımına açık olarak yürütülür. Demokratik anayasa yapımına katılım, geniş tabanlı da olsa, toplumun farklı kesimlerinin temsilcileri konumundaki sivil ve siyasi elitlerle dar kapsamlı da olsa, toplumsal kesimlerin, aynı masa etrafında buluşmalarını sağlar. Demokratik anayasa yapımında süreç, toplumun farklı kesimleri arasında

diyalog ve müzakere ortamı yaratır. Böylece, anayasa üzerindeki görüşmeler, tartışmalar ve pazarlıklar, toplumsal kesimler arasındaki zıtlıkların azalmasına hizmet edebilir. Dolayısıyla, anayasa hazırlama süreci, taraflar arasındaki anayasal tercihlere dair bir uzlaşma zemini oluşturabilir (Erdem, 2021).

Derinden bölünmüş toplumlarda, “aşamalı anayasa yapımı” bir yöntem olarak kullanılmaktadır. Bu yöntem “perakendeci” yöntem de denmektedir. Kutuplaşmış toplumlarda anayasa yapım usulü, en az anayasanın içeriği kadar önemlidir. Anayasa yapımının radikal bir süreç olduğu göz önüne alındığında, bölünmüş toplumda bu tür bir sürecin ne denli kırılabilir olabileceği tahmin edilebilir. Bu nedenle, bölünmüş toplumlarda anayasa yapımında kullanılan geleneksel usuller yeterli olmayabilir. Aşamalı anayasa yapımı usulünde, toplumun bölünmesine neden olan konuların, anayasa yapım aşamasında göz ardı edilmesi yöntemi izlenir. Böylece, çatışmaya neden olan faktörlere ilişkin düzenlemeler, anayasanın yapımı aşamasında ötelenmiş olur.

Kutuplaşmış toplumlarda anayasa yapımında, perakendeci yöntemde, anayasa hazırlanırken mutlaka bir yönde karar verilmesi gerekmemekte, aksine anayasa yapımı sürecinin çatışmaları körüklenme riski de göz önüne bulunarak temel konuların çözüme kavuşturulması zamana bırakılmaktadır. Anayasaların temel siyasi metinler olması, kanunlardan üstün konumu ve genellikle zor değiştirilmesi nedeniyle, anayasa yapım süreçlerinin kutuplaşmış bir toplumda gruplar arasında daha yoğun bir çekişme alanına dönüşebilmektedir. Perakendeci yöntemde kutuplaşmış toplumlara içerik açısından bir dayatma söz konusu olmayıp; özerklik, seçim sistemleri gibi konular öne alınmaz. Perakendeci yöntemde esas olan anayasa yapım sürecidir. Yapım süreci açısından da kesin sonuçlar yerine zamana yayılmış bir şekilde kararların alınması savunulmaktadır. Kararların zamana bırakılmasıyla, çatışmanın daha da derinleşmesi önlenmektedir. Öte yandan, anayasal metinlerde kesin tercihlerin yapılmamış olması, zaman içerisinde toplumun kendi yapısına göre devlet biçiminin de şekillenmesi anlamına gelmekte ve bu sayede toplumsal uzlaşmanın yavaş yavaş sağlanması ve nihai çözüme ulaşılabilmesi hedeflenmektedir (Çattık, 2018).

Anayasa yapımında çoğulcu bir yöntemin kullanılması, yapım sürecinin bir başlangıç olarak kabul edilmesi, kimlik tanımlarından kaçınılarak kolektif tanımlara yönelmesi, tartışmalı konuların ertelenerek, bu konulardaki kararların siyasi alana aktarılması, aşamalı/perakendeci anayasa özellikleri olarak sıralanabilir (Erdem, 2022).

Anayasa yapma sürecinde halkın katılımından, genellikle halkın en son noktada anayasanın oylanmasına katılımı anlaşılmaktadır. Oysa çoğulcu toplum yapısı içerisinde ve özellikle bölünmüş toplumlarda, halkın içinde yer aldığı örgütlü gruplar aracılığıyla sürece dahil edilmesi önem taşımaktadır. Demokratik bir anayasa için, yapım aşamasında da halkın talepleriyle süreci ilerleten güç olması bir zorunluluktur. Halktan gelmeyen bir anayasa yapma talebini temel alan bir anayasa yapma sürecinin baştan sakatlanacağı açıktır. Bölünmüş toplumlarda anayasa hazırlığında halkın kararı ve kararlılığı ile başlatılan süreçte, sivil toplumun ve siyasal partilerin aktif katılımı, tesadüfi ya da isteğe bağlı değildir. Bölünmüş toplumda

anayasa hazırlığında süreç, bilinçli bir şekilde organize edilecek bir tasarım çerçevesinde yürütülmelidir. Bölünmüş toplumlarda hazırlık aşamasında gerçek anlamda toplumsal oydasma sağlanmadığı sürece ortaya çıkacak metin tepeden inme olacağı için, böyle bir anayasa toplumsal barışı temin edecek ve kalıcı olmayı başaracak bir metin olmayacaktır. Herhangi bir anayasa yapım süreci yerine herkesin kazandığı bir anayasa yapım süreci inşa edilmelidir. Ancak bu sayede ortaya çıkan anayasa, herkesin anayasası olacaktır. Bu açıdan, Güney Afrika örneğinde anayasa hazırlığı süreci esas olarak, halkın katılımı olanaklarının yaratılmasıyla olgunlaştırılmıştır (Uluşahin, 2011).

Katılımcı Anayasa yapımında yöntem, süreç odaklıdır. Bu yöntemde, toplumsal katmanların katılımına açık bir müzakere süreci hedeflenir. Bu amaçla, toplumsal katmanların katılımını sağlayacak mekanizmalar oluşturulur. Toplumsal dışlanmaya izin verilmez, toplumsal katmanların gerçek temsilcilerine ve doğrudan bireylere ulaşılır. Toplumsal katmanlarla siyasi ve toplumsal aktörler arasındaki iletişim kanalları da açık tutulur. Yerel ve bölgesel düzeyde de bu olanaklar yaratılır. Katılımcı anayasa yapımı, temsili demokrasinin dar kalıpları içerisinde işleyen geleneksel anayasa yapım yöntemlerinden farklı olarak, anayasa yapımını elitler düzeyinde tutmaz. Katılımcı anayasacılık, anayasa yapım sürecine geniş ve aktif katılımı sağlayarak, anayasayı doğrudan halkın eseri haline getirir. Toplumda çoğunluğu oluşturan grubun ya da grupların görüşlerinin anayasaya yansıtılması yerine, belli başlı bütün toplumsal grupların bir araya gelmesi ve ortak ilkeler ve normlar üzerinde buluşmaları sağlanır. Bu amaçla katılımcı anayasacılık, diyalog ve müzakere araçlarının etkin kullanımını öngörür. Böylece, demokrasiye ve istikrarlı bir anayasal düzene barışçı bir geçişin temelini oluşturan 'toplumsal oydasma' sağlanmış olur. Bu özellikleri ve işlevleri sayesinde süreç odaklı katılımcı anayasa yapımı, derinden bölünmüş toplumlarda yaşanan çatışmaları yumuşatmada hatta sonlandırmada, demokratik istikrarı sağlamada ve kalıcı barışı inşa etmede etkili bir yöntemdir. Dolayısıyla, süreç odaklı katılımcı anayasa yapımı, çatışma çözümünde elverişli bir yöntemdir (Erdem, 2021).

Güney Afrika barış süreci deneyimi aynı zamanda derinden bölünmüş toplum olarak anayasa yapımında biricik örneği oluşturmaktadır. Gerçekten Güney Afrika'da, katılımcılık ve kapsayıcılık temelinde geliştirilen bir anayasa yapım süreci yaşanmıştır. Güney Afrika'da çözümü hedefleyen anayasa yapım süreci, aynı zamanda bir barış anlaşması sürecine dönüştürülmüştür (Sachs, 2021). Bölünmüş toplumlarda sosyo-ekonomik eşitsizlik yaygın görülen bir durum olduğu halde; katılımcılık ve kapsayıcılık, bölünmüş birçok toplumda sosyo-ekonomik eşitsizlik koşullarında da sürdürülebilmiştir. Güney Afrika, sosyo-ekonomik eşitsizliklere rağmen katılımcılık ve kapsayıcılık ilkelerinin uygulanabildiği örneklerin başında gelmektedir (Orhan, 2020).

Güney Afrika'da, ayrımcı Apartheid rejiminin sona ermesinin ardından 10 Aralık 1996'da onaylanan ve 7 Şubat 1997'de yürürlüğe giren Anayasanın hazırlandığı süreç, günümüzün en orijinal, en katılımcı ve en demokratik anayasa hazırlama süreci olarak kabul edilmektedir. Güney Afrika'da anayasa sürecinin en büyük başarısı, bölünmüş bir toplumu; insan haklarına son derece saygılı, demokratik bir metnin etrafında birleştirmesidir. Anayasaların hazırlanış süreçleri, içerikleri üzerinde belirleyici bir etkiye

sahip olduğu için son derece önemlidir. Güney Afrika, 1994 yılında yürürlüğe giren Geçici Anayasasıyla yetinmemiş, güçlü bir siyasi iradeyle özgürlükleri çok güçlü bir şekilde ifade eden ve garanti altına alan demokratik bir anayasa yönünde bir tür toplumsal seferberlik yöntemini izlemiştir. Anayasanın gerçekten “toplumun sözleşmesi” olabilmesi için yöntemler geliştirilmiş, süreçte ortaya çıkan birçok soruya çözüm aranmıştır. Bir yandan halkı bilgilendirmenin, eğitmenin, ilgisini çekmenin ve katılımını teşvik etmenin yolları düşünülmüş, diğer yandan sivil katılım yoluyla altı çizilen hususların ve önerilerin nasıl değerlendirileceğine ve anayasa metninde nasıl yer alacağına dair özenli çalışmalar yapılmıştır. Bu doğrultuda, anayasa yapım süreci, demokratik bir yapıya kavuşmanın ve toplumsal barışı sağlamanın bir aracı olarak görülmüştür (Sak ve Özçer, 2007).

3. GÜNEY AFRIKA’NIN DEMOKRATİK ANAYASA ÖNCESİ KOŞULLARI

İrk ayrımcılığı, İkinci Dünya Savaşı, sonrasında itibaren 20. yüzyılın en büyük suçlarından biri olarak kabul edilmekteydi. Hem Güney Afrika’da hem de Güney Afrika dışında, bu rejime karşı olan gruplar, uzun yıllar aleyhe çalışmalar yürütmüş, bunun sonucunda ülkeye karşı ciddi tepkiler gelişmiştir. Apartheid rejiminin, savaş sonrası insan hakları söylemini radikal bir biçimde reddetmesi, uluslararası toplumda da şiddetli bir şekilde karşı koymaya uğramıştır. Dolayısıyla, Güney Afrika’daki rejime karşı uluslararası örgütler de mücadeleye girmişlerdir. Özellikle İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Apartheid uygulamaları hem Birleşmiş Milletler hem de Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) için temel bir insan hakları sorunu haline gelmiştir. Apartheid rejimi uygulamalarına karşı Birleşmiş Milletler’in yanı sıra ILO’nun da aktif bir mücadele sergilediği görülmüştür. Afrikalı ülkelerin ILO’da etkinliklerinin artması Apartheid şiddetinin ILO nezdinde gündemde kalmasında önemli bir faktör olmuştur (Gümü, 2020).

Güney Afrika’da İkinci Dünya Savaşından sonra “beyaz” nüfusa hizmet eden Ulusal Parti (NP)’nin 1948’de iktidara gelmesiyle katı ayrımcı yasalar uygulanmaya başlanmıştır. İrkçi yasalarla çerçevesi çizilen Apartheid rejimi, beyaz olmayan gruplar aleyhine ayrımı öngören, beyaz nüfusun siyahlardan üstün olduğu düşüncesine dayanan bir sistem oluşturmuştur. Kırk yıl süren siyahlar ve beyazlar arasındaki gerilimin ve şiddet olaylarının giderek şiddetlenmesi ile ülkenin kaçınılmaz olarak ırklar arası bir savaşa sürüklenmesi, seksenli yıllardan itibaren yeni gelişmeleri beraberinde getirmiştir. İnsan hakları kapsamında, ilk zamanlarda sınırlı siyasal haklar tanınmış ve bazı reformlara gidilmiştir. 1990’lar ise Güney Afrika için radikal çözüm sürecini getirmiştir (Sak ve Özçer, 2007).

Güney Afrika’da çözüme ilişkin adımlar, liderler düzeyinde görüşmelerle başlamıştır. 1980’lerde, beyaz hükümet, bazı siyasal değişikliklerle ortaya çıkan çatışmayı aşmaya çalışmış ama barış reformları başarısızlıkla sonuçlanmıştır. 1985-1989 yılları arasında da bir sonuca varamayan barış görüşmeleri sürmüştür. Mandela’nın serbest bırakılması sonucunda ancak ciddi anlamda çözüm yolu açılabilmiştir. Bu arada, kurulan Demokratik Birleşik Cephe, çatışmayı sonlandırma yönünde oluşan uluslararası baskıya da katkıda bulunmuştur. Birleşik Demokratik Cephe yöntem olarak, ülkenin yönetilemez hale gelmesini sağlamaya çalışmış başaramasa da bu çabalar sonucunda, ülkenin güvenlik temelli kontrol maliyeti yükselmiştir. Güney Afrika’nın çatışma çözümü yoluna girmesinde esas olarak uluslararası baskılar çok

etkili olmuştur. Uluslararası şirketler, ırk ayrımına karşı durmuşlar ve yatırımları geri çekmekle tehdit etmiştir. Dolayısıyla, çözüme yönelmede bir diğer belirleyici faktör, ekonomik krizler olmuştur (Frost, 2011).

Güney Afrika'nın toplumsal ve siyasal barışa yönelmesinde çok farklı etmenler rol oynamıştır. Dünyada Doğu Blokuna ilişkin gelişmeler, Güney Afrika için de 1990 yılındaki değişimin yolunu açmıştır. Dünyadaki bu gelişmeler, Apartheid rejiminin son devlet başkanı olan Frederik Willem de Klerk'i de değişim için harekete geçirmiştir. İnsan hakları alanındaki gelişmelerle birlikte, Apartheid rejimi, uluslararası ilişkiler açısından, en temel suçları işleyen bir rejime dönüşmüştür. 1950 ile 1980 yılları arasında sürgünde örgütlü bulunan Afrika Ulusal Kongresi (ANC), Güney Afrika'daki bütün etnik toplulukların sözcüsü haline gelmiştir. 1980'li yıllarda, yani resmi görüşmelerin başlamasından önce, iş adamı, akademisyen ve siyasetçilerin dahil olduğu bir dizi gizli toplantı yapılmış, bu toplantılar, taraflar arasında güvenin ve iyi niyetin inşasına olumlu etki yapmıştır. Güney Afrika'da ANC yönetimiyle görüşmeler yapılarak, azami ve asgari taleplerinin neler olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Taraflar arasındaki en önemli anlaşma ise, hazırlanacak anayasanın, batı demokrasisinin belirlediği kural ve standartlara uygunluğu konusunda olmuştur. 1990'lı yıllara gelindiğinde, ANC'nin de kurulu rejimin de bir açmazı girdiği, artık açıkça görülebilmektedir. Siyasal anlamda bir açmazı varıldığının farkına varılması, görüşmelerin başlamasını sağlayan en önemli etken, 1990'da Nelson Mandela'nın salıverilmesi de çözüm yolunda en önemli dönemeç olmuştur. Liderleri müzakere masasına oturmaya ikna etmek için, başta Amerika, Britanya ve Fransa olmak üzere dünyanın her yanından diplomatlar ülkeye gelmiştir. Müzakere masasında bulunan tarafların önde gelen isimler, müzakerelerin kesilmesi ya da çökmesi durumunda dünyanın, Güney Afrika'yı çözümsüzlüğe mahkûm bir yer olarak göreceğinin farkına varmıştır. Müzakereler süresince, felaket boyutunda aksilikler yaşanmasına rağmen, sonuçta nispi temsil sistemine göre, o dönem mevcut olan çok sayıda siyasi partinin katılımıyla, Ulusal Birlik Hükümeti kurulmuştur. Böylece, bütün büyük partilerin, kabinede yer alma olanağı sağlanmıştır. Ulusal Birlik Hükümeti hem siyahlara hem de beyazlara güven vererek, ANC'nin zamanla hükümete bütünüyle hâkim olma sürecini kolaylaştırmıştır (Spence, 2012).

Apartheid Rejimi nedeniyle Güney Afrika'ya uluslararası boyutta uygulanan yaptırımların, müzakere sürecinin geliştirilmesine büyük katkısı olmuştur. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nin tıp hizmetlerinin çekilmesi yaptırımı, Güney Afrika'da bu alandaki hizmetleri oldukça olumsuz etkilemiştir. Dünya genelinde Apartheid Rejiminin sonlandırılması gereği baskısı, ANC tarafından örgütlenen bir iç kalkışma ve Beyaz azınlıkta zihniyet dönüşümü bir araya geldiğinde çözüme dönük yapıcı bir sürece girilmiştir. Güney Afrika'da çözüm için resmi kolaylaştırıcılar yerine teknik danışmanlar çalışmıştır. Anayasa ve hukuk konularında teknik destekler alınmıştır. Teknik destek verenler, genelde Güney Afrikalılar olsa da dışarıdan uzmanlar da teknik destek verenler arasına katılmıştır. Bu tür danışmanlar toplumda itibarı olanlar arasından seçilmiştir. Amerika Birleşik Devletlerinden teknik destekçiler de sürece destek vermiştir (Meyer, 2019).

Güney Afrika'da geçmişle yüzleşme, çözüm sürecinde etkili bir yol olarak kullanılmıştır. Aslında, Hakikatleri Araştırma Komisyonu, çatışma çözümü deneyimini yaşayan farklı ülkelerde de oluşturulmuştur. Bununla birlikte bu nitelikteki komisyonlar, oluşturuldukları tüm ülkelerde aynı şekilde oluşturulmadıkları gibi aynı şekilde de çalışmamışlardır. Hakikatlerle yüzleşmede, konu sınırı ve süre bakımından ne kadar geriye gidileceğinin belirlenmesi önemlidir. Bu bağlamda her zaman, Hakikatleri Araştırma Komisyonları birtakım riskler taşımaktadır. Örneğin, Komisyon yeterince donanımlı değilse bu bir risktir. Diğer yönden Komisyon, doğruları ortaya çıkarır ama bu doğrular çatışmayı arttırabilir. Bir başka önemli konu da Komisyonun ceza adaletine başvurup başvuramayacağıdır. Bu konuda insan hakları savunucularının talebi, ceza yargılamasının olması ve hesap verilebilirliğin sağlanmasıdır. Güney Afrika'daki Hakikatleri Araştırma Komisyonu, çok etkili olmuştur, çünkü bu Komisyona ayrıca af yetkisi de verilmiştir. Failler, tüm suçlarını itiraf ediyorlarsa ancak affedilmeleri mümkün kılınmıştır. Herkesin hikayelerini anlatma hakkı bulunmakla birlikte, ifade verenlerin bir kısmı, Komisyona ifadelerini gizli vermiştir (Hayner, 2011).

Güney Afrika Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu, nesnel gerçeğe ulaşmaya kilitlenerek, bir kurum ya da bu yönlü işlev yüklenmiş bir araç olmakla kalmadığı gibi, sürecin kendisinin, sonucu da belirleyeceği görüşünü savunan demokratik görüşün somutlaşmasına da hizmet etmiştir. Gerçekten oldukça karmaşık koşullarda Komisyon, bir bütün olarak siyasal kültürün dönüşümünü sağlayacak yönde, demokratik bir bakışa imkân ve zemin oluşturmuştur (Sancar, 2011).

Güney Afrika'da Hakikat Komisyonu kurulması düşüncesi ilk olarak 1992 yılı başlarında teklif edilmiş ama nasıl çalışacağı konusu netlik kazanmamıştır. Hakikat komisyonlarının nasıl oluşacağı ve nasıl çalışacağı yönündeki tartışmalar, Nelson Mandela'nın 1994 yılında devlet başkanı seçilmesinden sonra yoğunluk kazanmıştır. Geçici Anayasa için 1993 yılı sonlarında yapılan müzakerelerde en büyük ihtilaf, hükümetin ve ordunun haksızlıklardan sorumlu tutulan kişiler için dayattığı af konusunda yaşanmıştır. Müzakereler sonucunda, Anayasanın başlangıcına siyasi nedenlerle geçmişte yaşanan çatışmalar sırasındaki ihmal ve suçların affedilmesi ifadesi konularak ancak uzlaşma sağlanabilmiştir. Güney Afrika Parlamentosu, 1995 yılı ortalarında çıkarılan "Ulusal Birlik ve Uzlaşmayı Teşvik Yasası" ile oluşturulan komisyon ile geçmişe dönük soruşturmalara yönelmiştir. Bu komisyona kapsamlı soruşturma olanağını sağlayacak şekilde oldukça geniş yetkiler verilmiştir. Komisyonun, bireysel af, mekân arama, delillere el koyma, tanıkları mahkemeye çağırma, tanık koruma programını uygulama yetkileriyle donatılmıştır. Hakikat ve Uzlaşma Komisyonu, özel duruşmalarla önemli kurumlar üzerinde yoğunlaşarak, bu kurumların geçmişteki kötü muamelelere katkılarını sorgulamıştır. Bu kurumlar arasında; din, adalet, iş, sağlık sektörü, basın, cezaevleri ve silahlı kuvvetlere ait kurumlar olmuştur. Komisyondaki sorgulamalar kapsamında, bazı kişilerle ilgili ayrıca özel oturumlar olmuştur (Hayner, 2011).

Seçimlerden hemen sonra kurulmuş olan Hakikat ve Uzlaşma Komisyonunun çalışmalarının topluma hem olumlu hem de olumsuz yansımaları olmuştur. Apartheid rejiminden dolayı acı çekenler komisyona verdikleri ifade ve kanıtlarla kısmen yaşadıkları acıları hafifletirken, bir yandan da hükümeti zor durumda bırakmıştır. Hükümet, kendi üyelerinin yaptığı bir kısım kötü muameleleri, Hakikat ve Uzlaşma Komisyonunun çalışmalarına dahil etmediği gerekçesiyle; taraflı olduğu, çifte standart uyguladığı

şeklinde eleştirilmiştir. Geçmişle yüzleşmede dezavantajlı konumdaki Hükümet; anayasa konusunda gerekli hazırlıklar yapıp, geçiş süreci parlamentosu oluştuktan sonra, anayasa müzakerelerine devam etme ve tarafların anlaşacağı bir anayasanın hazırlanması yoluyla ancak avantajlı bir konuma geçebilmiştir (Spence, 2012).

Müzakere sürecine yönelik atılan ilk adım, siyasi yasakların kaldırılması olmuştur. Siyasi yasakların kaldırılması sonucunda, Apartheid karşıtı örgüt olarak Afrika Ulusal Kongresi (ANC) ve lideri Nelson Mandela, Ulusal Parti (NP) ile müzakere sürecinin yolunu açmıştır. 1991'in Kasım ayında All Party Congress (APC/CODER) adında, bütün partilerin katıldıkları bir kongre kurulmuştur. Bu kongrenin yeni bir rejime giden yolda uzlaşma ile ortak karar alması öngörülmüştür. Uzlaşma arayışında, kapanmamış yaraların gerginlik yaratmaması için, aynı yılın Aralık ayında NP resmi olarak, Apartheid döneminin politikaları için özür dilemiş ve ANC'nin geçici bir hükümet kurulması yönündeki teklifini kabul etmiştir. Süreç başlatılmadan önce Başkan Klerk için aşılması gereken bir başka sorun ise, müzakerelere karşı tavır alan bazı gruplar olmuştur. Bu grupları etkisiz kılmak için, 1992'nin başında, sadece "beyaz" nüfusun katılacağı tartışmalı bir referandum düzenlenmiştir. Referandumda reform sürecinin devamı ve müzakerelerle bir anayasa yapılması önerisi %68 oy ile kabul görmüştür. Oylamaya katılım, bazı bölgelerde %95'leri bulmuştur. Sonuçlar uzlaşmaya yönelik çabaların daha da artırılmasına ve etkinleştirilmesine yol açmıştır. Bunu izleyen dönemde müzakereler, geçici yönetimden sonra oluşturulacak demokratik rejim için yeni bir anayasa yapımı üzerine yoğunlaşmıştır (Sak ve Özçer, 2007).

4. GÜNEY AFRIKA'NIN TOPLUMSAL BARIŞINDA ANAYASANIN ROLÜ

Güney Afrika'da demokratik yeni anayasa yapım süreci, barışın sağlanması açısından yaşamsal bir önem taşımıştır. Barışa dönük hazırlıklarda kilit rol üstlenen anayasa yapım sürecinin, kapsayıcı olması zorunluluğu inancı egemen kılınmıştır. Bu zorunluluk, genel olarak müzakerelerin kapsayıcılığının zorunluluğu ile bir arada düşünülmüştür. Toplumun tüm kesimlerinin barış sürecine desteğinin sağlanması hedeflenmiştir. Seçimlerden sonraki ilk meclisin kuruculuk yapacağı kararına varılmıştır. Meclis çalışmalarının şeffaflığı sağlanmıştır. Anayasa, sağlanan bu koşullar sayesinde büyük bir meşruiyet kazanmıştır (Ebrahim, 2019).

Güney Afrika'da anayasa hazırlıkları tamamlanincaya kadar geçen sürede "yapıcı iletişim", ilkesi kullanılmıştır. Anayasayı hazırlayacak birimler kapsamındaki yerel komiteler de barış süreci için belirlenen bu tür dinamiklerle ortaya çıkmıştır. 1990'dan Mandela'nın Cumhurbaşkanı olduğu 1994'e kadar barış süreciyle eş zamanlı olarak şiddet de sürmüştür. Bu arada 1991'de barış anlaşmasını izleyen dönemde Hükümet çevrelerinde ANC gibi Komünist Parti üzerindeki yasakların da kaldırılması gündeme gelmiştir. ANC, Komünist Parti ile ilişkide olduğu için, anayasa hazırlığı sırasında "yapıcı iletişim" ilkesi doğrultusunda, Komünist Parti üzerindeki yasaklar da kaldırılmıştır. Anayasa müzakerelerinin formatı üzerine çalışmalar dönemi aynı zamanda sürecin tasarlanması olarak görülmüştür. Sürecin içeriği kadar planlanması da önemsenmiştir. Süreçte farklı talepler nedeniyle tekrarlanan çatışmalar, anayasal düzeyde bireysel hakların herkes için korunması temeline dönüldüğünde ancak aşılabilmektedir. Anayasa

konusunda temel bir ilke olarak, grup hakları ya da azınlık hakları fikri terk edilmiştir. Güney Afrika Anayasası'nda grup haklarına ilişkin bir hükme yer verilmemiştir. Herkes için eşit haklar temelinde bir çözüme gidilmiştir. Hükümet tarafı da beyaz azınlıklar için veto imkanları dayatmalarından vazgeçmiştir. (Meyer, 2019). Irksal temele dayanmayan demokratik bir anayasa hedeflenmiştir. Barış süreci ekseninde müzakerelerde üzerinde uzlaşmış ilkelerin anayasaya zerkedilmesi yöntemine gidilmiştir. Anayasa yapım sürecinde yüksek bir temsil aranarak, anayasa hukukçuları tarafından hazırlanmayan Anayasa, Anayasa Mahkemesi'nin denetiminde tutulmuştur. Dolayısıyla, Anayasa Mahkemesi'nin kendisi de anayasa yapım sürecinin parçası olmuştur (Sachs, 2021).

Güney Afrika'da anayasa hazırlık sürecinde çeşitli ilkeler öne çıkmıştır. Başlıca ilkeler; danışma, katılım ve uzlaşma olarak belirtilmektedir. Anayasanın benimsenmesi hedefiyle halkın hazırlık sürecine katılımı sağlanırken bir yandan da zihni dönüşüm yaşanmıştır. Gerçekten, Güney Afrika'daki anayasa yapım sürecinde, en fazla göze çarpan, toplumsal ve siyasal koşullarda uzun bir zamana yayılan değişim ve dönüşümdür. Güney Afrika deneyimi, anayasa hazırlığı bakımından son derece özgün nitelikler taşımaktadır. 1990-1997 yılları arasında anayasa yapım süreci, halkın da iki milyon önergeyle katıldığı bir demokratik sürece dönüştürülmüştür. Güney Afrika'da anayasal süreç, barış anlaşmasının imzalanmasından sonra başlamış ve böylece geçiş süreci başlatılmıştır. Anayasa yapım sürecinin başlamasından önceki dönemle anayasa hazırlık süreciyle birlikte varılan sonuç arasında toplumsal ve siyasal boyutta çok büyük bir fark ortaya çıkmıştır. Gerçekten, ayrımcılığın en üst düzeyde olduğu, etnik gruplar arasındaki çatışmaların yaşandığı, sosyal eşitsizliklerin büyük olduğu Güney Afrika'da yeni Anayasa sürecinin en büyük başarısı; eğitim düzeyinin düşüklüğü ve kültürel farklar nedeniyle çok farklı özelemleri ve hedefleri olan toplumu, insan haklarına dayanan, demokratik bir metin etrafında birleştirmiş olmasıdır. Daha da önemlisi, anayasa yapım süreci, bir yandan demokratik bir yapıya ulaştırırken bir yandan da toplumsal barışı sağlamada araç olmuştur. Güney Afrika'da bu başarının en başta gelen kaynağı, sürece katılan tarafların en zor zamanlarda bile olabildiğince müzakereci bir tutum sergilemiş olmasıdır. Bu durum, müzakerelerle her bir tarafın demokrasi ve temel özgürlükler dışındaki konularda, gerektiğinde ödün verebilmesi olarak tanımlanmıştır. Apartheid rejiminin sona erdirilmesi yönünde giderek yoğunlaşan uluslararası baskının anayasa yapım sürecinde önde gelen etken olduğu ileri sürülse de özgürlüklerin ve demokrasinin sağlanması yönünde güçlü bir siyasi iradeyle birlikte Güney Afrika'da anayasa yapım süreci, toplumsal barışı sağlayacak bir tür proje olarak yürütülmüştür (Sak ve Özçer, 2007).

Güney Afrika'da önce bir Haklar Bildirgesi oluşturulmuş, ardından Anayasa'nın oluşumuna gidilmiş ve hazırlanan Haklar Bildirgesi Anayasanın ilk kısmına yerleştirilmiştir. Şiddeti önlemek için haklar boyutunun öne çıkarılması gereksinimi, hakların iktidar paylaşımının temelini oluşturacağı düşüncesi ve toplumsal kesimlerin hakları yerine bireylerin haklarının öne çıkarılması hedefi, Haklar Bildirgesinin ortaya çıkarılmasının temellerini oluşturmuştur. Güney Afrika'da Siyahlar, azınlıktaki bir toplumsal kesimi oluşturmadığı için, yetki devri ya da özerklik üzerinden yöntemler geliştirmek yerine, yaygın olarak bireysel hakların geliştirilmesi yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemle ilgili Anayasa tartışmaları sırasında

büyük kırılmalar da yaşanmıştır. Bireysel haklar temelli yaklaşıma karşı duruşlar da olmuştur. Sonuçta, bireysel hakların anayasal düzeyde belirlenmesi fikrinde uzlaşmıştır. Haklar Bildirgesi, dar bir enstrüman olarak düşünülmeyp, geniş kapsamlı ele alınmıştır. Anayasa, bireysel hakları belirlemekle kalmamış, bireysel hakların korunmasını sağlayacak kurumların kurulmasını da hükme bağlamıştır (Sachs, 2019).

Anayasa yapım süreci birçok küçük siyasal partiyi de bir araya getirmiştir. Güney Afrika anayasa hazırlık sürecinde, özellikle toplumsal çatışmada tarafların etkin katılımını sağlayan bir usul izlenmiştir. Afrika Ulusal Kongresi (ANC)'nin de Güney Afrika Hükümetinin de ayrı ayrı anayasa taslakları bulunmakla birlikte, hiçbiri kendi taslağını dayatıcı bir yol izlememiştir. Taraflar hazırladıkları anayasa taslaklarını, tartışılmak üzere masaya koymuştur. Çok partili uzlaşma forumu oluşturularak ortak ilkeler belirlenmiştir. Bu ilkeler, hiçbir şekilde ihlal edilemeyecek hak ve özgürlüklerle ilgili olmuştur. Yeni bir anayasa yapılanı kadar yürürlükte kalması kararlaştırılan 1994 tarihli geçici anayasa halkoyuna sunulurak kabul edilmiştir. Geçici anayasa ile bir Milli Birlik Hükümeti oluşturulmuş, Senato ve Millet Meclisi'nden oluşan yeni bir kurucu meclis meydana getirilmesi kararlaştırılmıştır. Geçici Anayasa herhangi bir tarafın görüşlerinin tamamının anayasaya aktarılmasından ziyade bir orta yol üzerine inşa edilen ilkeler temeline dayanan bir anayasa olarak doğmuştur. Bu çerçevede oluşturulmuş geçici anayasa, 1996'ya yani yeni anayasanın onaylanmasına dek yürürlükte kalmıştır. Bu süreçte yeni anayasaya halkın katkısının nasıl sağlanacağı da tartışılmıştır. Akademisyenlerin ve sivil toplum örgütlerinin görüşlerine başvurulmuştur. Akademisyenlerden oluşan teknik ekip, haklar bildirgeleriyle Güney Afrika'nın kültürel, tarihsel ve diğer unsurlar bakımından koşullarını değerlendirmişlerdir. Çatışmanın tarafları, benzer ülke deneyimlerinden kopyalamaya kaçmadan yararlanmışlardır. Taraflar esas olarak; anayasanın tarihsel kültürel değerleri içeren geçmişi konusunda ve geleceğe birlikte nasıl yürüneceğini gösteren bir metin olması konusunda uzlaşmışlardır (Doidge, 2009).

Güney Afrika Geçici Anayasası, anayasal ilkelerin (temel paktın) ışığında tesis edilmiştir. Bu ilkeler; ülkenin, modern ve liberal bir model ekseninde biçimleneceği ve her daim tümüyle bağımsız ve yetkin bir anayasa mahkemesi tarafından korunan bir anayasal devlet olacağı yönündeki bir toplumsal uzlaşmaya dayanmıştır. Güney Afrika'nın başarılı anayasa yapım sürecinin merkezinde, tüm süreç boyunca uygulanan ve gelecekte daha büyük anlaşmaların yapıtaşları olacak küçük ölçekli anlaşmalar veya 'pakt'lar üzerinde uzlaşmaya varma yöntemi bulunmaktadır. 1994 tarihli Geçici Anayasa, seçilmiş temsilcilerin katılımı olmaksızın hazırlanan bir geçiş dönemi aracı olmuşken, 1996 (nihaî) Güney Afrika Anayasası, 1994 yılında seçilen ve özel kurucu yetkilerle (anayasa yapım yetkisiyle) donatılmış olan Parlamento'nun eseri olarak ortaya çıkmıştır (Thomashausen, 2011).

Güney Afrika Cumhuriyeti'ni kuran 1996 tarihli Anayasa, başarılı katılımcı anayasa yapımının örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir. Anayasa hazırlığında katılımın ötesinde, katılan bireylerin ya da kurumların görüşlerinin de anayasanın içeriğine etki etmesine olanak tanıyacak araçlar kullanılmıştır. Açıklık, şeffaflık, erişilebilirlik ve hesap verebilirlik özelliklerinin sağlanabilmesi için toplum ve medya ile ilişkilere önem verilmiş, kamuoyu anayasa hakkında bilgilendirilmiştir. Bilgilendirme sürecine halk

doğrudan erişim olanaklarına da kavuşturulmuştur. Örneğin, ücretsiz telefon hatları ve farklı kamusal imkânlar oluşturularak kamuoyunun sürekli bir biçimde sürece katılması sağlanmıştır. Bununla birlikte, sürece dönük çeşitli anketler kullanılarak, sürecin başarısı ölçülmeye çalışılmıştır. Anayasa hazırlığında, medya organları da anayasal konuların tartışıldığı önemli bir platform olmuştur. Gazeteler, televizyon ve radyo programlarında “Anayasal Tartışmalar” başlığı altında forumlar düzenlenmiştir. Tartışmalara, Anayasa Meclisi’nden, siyasi partilerden, sivil toplum örgütlerinden ve halktan temsilciler katılmıştır. Benzer biçimde Anayasa Meclisi de resmi bir gazete çıkararak gelişmelerden halkı haberdar etmiştir. Bu şekilde ortaya çıkan Güney Afrika Anayasası’nı meydana getiren tarihsel deneyim, benzer deneyimleri yaşayan ülkeler açısından önemli dersler alınmasını sağlamıştır (Gülener, 2011).

Güney Afrika’da müzakere süreci kapsamlı olduğu için Anayasa referandumuna bile sunulmamıştır. Bununla birlikte sadece Beyazlara yönelik bir referandum yapılmıştır. Buradaki hedef, sürecin ilerletilmesi olmuştur. Bu yolla Hükümet, Beyazların desteğini kazanmıştır. İçerik olarak Anayasa bireysel hakların gerçekleştirilmesi bakımından oldukça geniş tutulmuştur. Sonuçta Güney Afrika Anayasası bir tür idealler anayasası olmuştur. Anayasa esas olarak bireysel hakları belirlemiştir. Ancak Anayasa, kolektif katılıma da izin vermektedir. Örneğin, Anayasada Afrikaner hakların geliştirilmesi olanakları sağlanmıştır (Meyer, 2019).

Günümüzde Güney Afrika Anayasası, ulusal düzey, eyalet ve yerel düzey olarak üç yönetim düzeyi öngörmektedir. Ancak sistem, etnik gruplara özerklik tanıma şeklinde tasarlanmamıştır. Geçmişte ihmal edilmiş bölgelerin kalkınmasının sağlanması ve hizmetin eşit dağılımının gözetilmesi hedefleriyle ulusal hükümete yetki tanınmasına özellikle dikkat edilmiştir. Çok katmanlı yönetim sisteminin en önemli özelliği, “ortaklaşa yönetim”e ilişkin açık anayasal taahhüttür. Genel olarak eyaletler yetkilerini ulusal hükümetle paylaşmaktadır. Üç yönetim düzeyi arasındaki yetki paylaşımı sisteminin amacı, gelişmişlik ve hizmetler bakımından ortaya çıkmış olan eşitsizliğin giderilmesidir. Anayasa, eyaletlere ve yerel yönetimlere ilişkin yetkileri belirlemiş olsa da ulusal yönetimin, yasama ve yürütme yetkisine sahip olmadığı alan bulunmamaktadır. Güney Afrika’da, sağlık, eğitim, sosyal yardımlaşma gibi birçok konuda eş zamanlı bir şekilde hem ulusal yönetim hem de yerel yönetimler yasa yapabilir. Ancak bu eş zamanlılık, yerel yönetimlerin ancak ulusal yönetimin boşluk bıraktığı alanla sınırlıdır. Ulusal yönetimin girdiği alan açısından yerel yönetim yetkisini yitirmektedir (Murray, 2012).

Güney Afrika Anayasası, etnik köken, din, dil gibi tüm kimlik çıkarlarını tanımaktadır. Yargı da dahil olmak üzere, devlet memurluklarında farklı grupların eşit temsilini öngörmektedir. Kültürel ve dilsel haklarla ilgili etkin güvenceler sağlanmıştır. On resmi dil belirlenmiş olup, bunların dışındaki diller için de anayasal güvenceler oluşturulmuştur. Güney Afrikalıların, resmi dilde veya seçtikleri dilde eğitim alma hakları da bulunmaktadır (Murray, 2012).

5. SONUÇ

Güney Afrika’da, hakikatlerle yüzleşme yönteminden, anayasal yetki devrine ve demokratik hak ve

özgürlüklerin kazanılmasına kadar birçok boyutuyla işletilen süreç; sonuç itibarıyla anayasal yöntemlerle demokrasiye ulaşmayı anlatan bir döneme karşılık gelmektedir. Güney Afrika için demokratik anayasa hedefi ve bu yönlü çalışmalar, çatışma çözümünde esaslı bir yöntem olarak kullanılmıştır. Müzakerelerin başını sivil örgütlenmeler çekmiştir. İş dünyasından liderler ile dini liderler önemli roller oynamışlardır. Bu doğrultuda, barış fikrinin tabana yayılması oldukça önemsenmiştir. İçerisinde birçok aracı barındıran çatışma çözümü süreci, başarılı yönleriyle benzer durumlar için örnek değerindedir.

Türkiye’de özellikle 2001-2015 arası dönemde sivil-özgürlükçü demokratik bir anayasa arayışında önemli çalışmalar ortaya çıkarıldı. Bunların bir kısmı, Hükümet tarafından hazırlatılan Anayasa taslağı ya da Türkiye Büyük Millet Meclisi bünyesinde oluşturulan Meclis Anayasa uzlaşma Komisyonu çalışmaları gibi resmi düzeydeydi. Anayasa çalışmalarının hız kazandığı bu süreçte, karşılaştırmalı çalışmalar kapsamında farklı ülke deneyimleri de detaylı inceleme konuları arasındaydı. Aynı dönemde, özellikle farklı toplum kesimlerinin katılımının sağlanması, anayasa yapım sürecinde kapsayıcılık ilkesinin gerçekleşmesi temelinde önemli bulunmaktaydı. Güney Afrika Anayasa yapım süreci de bu bağlamda incelenen örneklerin başında gelmekteydi. Dolayısıyla, Türkiye’de olası yeni ve demokratik bir anayasa arayışında, Güney Afrika anayasa yapım süreci deneyimi konusundaki bilgi birikimi mutlaka değerlendirilecektir.

KAYNAKÇA

Çattık, M. (2018). Anayasacılık ve Kutuplaşmış Topumlarda Anayasa Yapımı, İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi 5 (1), Bahar. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1102272>

Doidge, G. (2009). “Sivil Bir Anayasa Hazırlamayı Gözünüzde Büyütmeyin”, Serkan Köybaşı:söyleşi. <http://www.anayasa.org/index.php?view=article&catid=37%3Aspanya&id=154%3As...>

Ebrahim, E. (2019). “Müzakere Sürecinin başlamasını Sağlayan Koşullar”, Democratic Progress Institute Comparative Study, Güney Afrika, Pretoria 10 Haziran toplantı notları.

Erdem, F. H. (2021). “Kutuplaşmış Topumlarda Aşamalı Anayasa Yapım Yöntemi: Türkiye Örneği”, Türkiye’de Çatışma çözümü ve Anayasa Yapımı, Democratic Progress Institute Yayınları.

Erdem, F. H. (2022). “Constitution Making Process in a Polarised Society”, Democratic Progress Institute Online Assessment Meeting, 16 July.

Frost M. (2011). Democratic Progress Institute Comparative Study, King’s College Londra 25 Temmuz toplantı notları.

Gülener, S. (2011). “Anayasa Yapımında Yeni Bir Paradigma: Kapsayıcı, Katılımcı, Uzlaşmacı Anayasa yapım Süreçleri ve Çeşitli Örnekler”, Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt:15, Yıl:2011, Sayı:3. <https://www.yumpu.com/tr/document/view/24500209/anayasa-yapamanda-yeni-bir-paradigma-gazi-aniversitesi>

Gümüő, İ. (2020). "Apartheid Döneminde Güney Afrika ve Uluslararası Çalışma Örgütü İlişkileri", Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi, Cilt:5, Sayı:10, Haziran, E-ISSN 2602-215X. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1173137>

Hayner, P. (2011). "Türkiye'de Çatışma Çözümü ve Anayasal Süreçler" Konferansı, Galatasaray Üniversitesi- İstanbul 18 Haziran 2011 sunum notları.

Lerner, H. (2011). Making Constitutions In Deeply Divided Societies, Cambridge University Press.

Meyer, R. (2019). "Güney Afrika Barış Sürecine Genel Bir Bakış" Democratic Progress Institute Comparative Study, Güney Afrika, Pretoria 10 Haziran toplantı notları.

Murray, C. (2012). "Çok Katmanlı Yönetim Sistemi Tasarlamak İki Yakın Dönem Ortak Yönetim Denemesi", Anayasa Hukuku Dergisi, Legal Yayınları, Cilt1, Sayı:1, 2012, s. 533-587.

Orhan, S. (2020). Bölünmüş Toplumlarda Anayasal Uzlaş, Orion Kitabevi, Ankara.

Özbudun, E. (2019). Anayasalcılık ve Demokrasi, Yetkin Yayınları, Ankara.

Sachs, A. (2021). "Barışın Hukuki Temelleri: Güney Afrika Deneyimi", Barışın Hukuki Temelleri: Kutuplaşmış Toplumlarda Anayasa Yapımı, Democratic Progress Institute, Online Meeting, 10.8.2021.

Sachs, A. (2019). "Güney Afrika Haklar Bildirgesini Taslak, Yapılan Tartışmalar ve Varılan Anlaşma Bakımından Tartışmak", Democratic Progress Institute Comparative Study, Güney Afrika, Cape Town 14 Haziran toplantı notları.

Sak G. ve Özçer, Ö. (2007). "Güney Afrika Anayasası: "Bir Ülkenin Ruhunu", https://www.tepav.org.tr/upload/files/1271250920r3257.Anayasa_Calisma_Metinleri_1.pdf

Sancar, M. (2011). Barış ve Çözüm Sürecinin Dinamikleri, Democratic Progress Institute Yayınları, London.

Spence, J. (2012). "Bölünmüş Toplumlarda Anayasa Yapımı: Güney Afrika Tecrübesi", Democratic Progress Institute Comparative Study, Kent, United Kingdom, 24 Haziran toplantı notları.

Thomashausen, A. (2011). "Güney Afrika'nın Siyasi Evriminde Anayasal İktidar ve Meşruluk", Çeviren: Ersoy Kontacı, Anayasa Yapımı ve Anayasal Değişim, Türkiye Barolar Birliği Uluslararası Sempozyum 19-20 Mart 2010, Ankara, s. 109-136.

Uluşahin, N. (2011). "Kutuplaşmış Bir Siyasal Sistemde Anayasa Yapmanın Güçlükleri e Türkiye'de Yeni Bir Temel Oydaşmaya Ulaşmayı Sağlayacak Çözüm Yolları", Hukuk ve İktisat Araştırmaları Dergisi, Cilt 3, No: 1, ISSN: 2146-0817. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/hiad/issue/7649/100135>

Yokuş, S. (2013). Türkiye'de Çatışma Çözümünde Anayasal Arayışlar, Seçkin Yayınları, Ankara.